

דרשונני וזחיז

גיליון שבועי
לעיון והעמקה
בתורת המחשבה

קדמאה

להורות תורת רבותני
היאמונים העלי' המחשבה
גיליון מס' 10
פרשת ואתחנן

מושכל ראשון

דבר המערכת

נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם (ישעיהו כ' א')

"קול קורא במדבר פנו דרך ה', ישירו בערבה מסילה לאלוקינו. שבת נחמו הוא אצל העולם יום טוב, והוא כי יצאו מן המצרים לרחבות, שכל אחד יכול לשמוע את הקול שעליו נאמר 'קול קורא במדבר פנו דרך ד', היינו לפנות הרע והפסולת שבכל אחד ואחד", ע"כ לשונו של הרה"ק בעל החידושי הרה"ם בספרו אמרי הרה"ם.

הבה ונעיין בדבריו הנפלאים שבהם הוא מגלה לנו 'שכל אחד יכול לשמוע' - את אותה בת הקול הקוראת במרחבי האין סוף של מדבריות נפש האדם - פנו דרך ד', פנו מקום בנפשכם להשראת השכינה אשר בתוכם.. ישירו בערבה מסילה לאלוקינו..

וזהו שבת נחמו - שבת שכל כולה התגלות אהבת ד', שבה אנו מתנחמים בכך שאף אם בפועל לא זכינו לראות את השראת השכינה בבית המקדש, מכל מקום זוכים אנו לראות ולהרגיש את השראת השכינה בבתי גוואי, בעמקי לבבו של כל אחד ואחד מישראל, וכדאינא (בשל"ה, אלשיך ועוד) 'ושכנתי בתוכו לא נאמר אלא ושכנתי בתוכם, בתוך כל אחד ואחד'.

וכן מפרש בפרשתינו הרה"ק ר' צדוק הכהן בספרו פרי צדיק "מפני שבאמת כל התפילות של נפשות ישראל פועלים ברוחניות, כל פרט נפש לפי ערך תשוקתו כך הוא זוכה לתכלית המכוון להתנחם בלב, כמו שאמרנו ז"ל כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, וזה בדאי אין המכוון לעתיד לבא כי הלא נאמר בלשון הוזהר וזכה ורואה, רק שלפי ערך התשוקה והגעגועים שלו בפנימיות הלב לעומת כן הוא זוכה מיד להיות רואה ומרגיש בלבבו בשמחתה", היינו שאף אם התפילות לא הועילו לבניית בית המקדש בגשמייות מכל מקום ודאי הם פעלו ברוחניות, ולכן כתיב זוכה ורואה בשמחתה בלשון הוזהר, היינו בשמחת בניית בית המקדש שבתוכנו והשראת שכינתו בתוך לבבנו..

ועל פי זה מבאר ר' צדוק (שם) שלכן קוראים תמיד פרשת ואתחנן בשבת נחמו, שבפרשת ואתחנן גם מתגלה עניין זה, שגם משה רבינו ע"ה לא זכה בפועל להיכנס לארץ ישראל, אך מכל מקום ברוחניות זכה להגיע לבחינת ארץ ישראל עוד יותר מאם היה נכנס בפועל, וכלשון קדשו "שעל ידי התשוקה שלו בכל התפילות בא לתכלית המכוון של ביאת הארץ יותר מכאשר היה נכנס בפועל. וכמו שכבר דיברנו שבבחינת התשוקה של האדם מגיע יותר לתכלית המכוון עד בלי גבול ממה שעושה בפועל שהוא רק בגבול לפי ערך המעשה. וע"ז קורין הפרשה זו תמיד בשבת נחמו, כדי לחזק ידים רפות ב'ז' דנחמתא שזה כמה שנים וכמה קיצים עברו ואיה הנחמות שלנו היעודים לנו בכל הפטורת ז' דנחמתא, ומזה יהיה נכון לבנו בטוח בה' שגם תפילותינו אינם חוזרים ריקם שאנו מתפללים תמיד ולירושלים עירך ברחמים תשוב, הגם שאין אנו זוכים עוד בפועל אל יפול לב האדם עליו, מפני שבאמת כל התפילות של נפשות ישראל פועלים ברוחניות כל פרט נפש לפי ערך תשוקתו".

ועל פי יסוד זה ביארו הא דכתיב 'נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם', שהנחמה הגדולה שבה נתנחם היא שיאמר אלהיכם - שיאמר וידעו שד' הוא אלוקינו והשראת שכינתו היא בתוכנו..

בתוכו העלה:

2

מחשבת יסוד
יסודות המחשבה
במשנת רבותינו
הראשונים

4

מחשבת
הפרשה

מאוצרם של
רבותינו בעלי
המחשבה
בעניינא דיומא

6

מחשבת
מצווה

להאיר לבבות
בעומק ופנימיות
טעמי המצוות

8

עקבות
המחשבה

לחקר תולדות
תורת המחשבה

אני מאמין: התקבלות י"ג עיקרי האמונה לדורות (ח)

במאמר הקודם נסקרו נוסחאות "אני מאמין" שנקבעו בסידורי האשכנזים והספרדים בסוף תפילת שחרית, למען יעסוק בהם המתפלל בפרק קבוע ביום, ישננו ויקבעם על לוח לבו. לצד נוסחאות אלו, שנוסדו בניסוח פשוט, נוסדו במהלך השנים עשרות ומאות פיוטים שקולים בדרך השיר, המיוסדים על י"ג עיקרי האמונה, ומעידים אף הם על התפשטותם. בין המפורסמים שבהם הוא פיוט "יגדל", שנקבע בסידורים רבים לאמרו קודם תפילת שחרית. רבים הנידונים סביב פיוט זה: מקורותיו הראשונים, תעלומת זהות מחברו, ומהות התנגדות האר"ז לאמירתו. מאידך, רבים מגדולי ישראל שיבחוהו והללוהו. בפרקים הבאים נבקש להאיר כמה מעניינים עמומים אלו.

בכתבי יד של מחוזים קדומים מופיע פיוט "יגדל" עוד לפני התפשטות הדפוס, כגון במחזור פאס, של בני מרוקו לפני הגירוש, בו מופיע לפני אמירת "ברוך שאמר" בשבתות ימים טובים לאמרו בציבור (כ"י לייזן 94, דף 459). לראשונה נדפס במחזור בני רומא, בולוניה ש"א, לאמרו אחר תפילת ליל שבת. וזה נוסחו, לפי הנוסח המצוי בימינו בסידורים (עם חילופי נוסחאות מכתבי יד):

יְגַדֵּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח, נִמְצָא וְאֵין עַת אֵל מְצִיאֹתוֹ.

אֶחָד וְאֵין יְחִיד כְּיְחִידוֹ (י"ג: אֶחָד סַכַּל יְחִיד, ויְחִידוֹ. וי"ג: אֶחָד וְאֵין עוֹר לִיְחִידוֹ), נְעַלְמָם וְגַם אֵין (י"ג: וְאֵין) סוּף לְאַחֲדוֹתוֹ.

אֵין לוֹ דְמוּת הַגּוֹף וְאֵינוֹ גּוֹף, לֹא נַעֲרַךְ אֵלָיו קִדְשׁוֹ (י"ג: דְּבַר קִדְשׁוֹ).

קִדְמוֹן לְכָל דְּבַר אֲשֶׁר נִבְרָא, רֵאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ.

הֵנוּ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל (י"ג: וְכָל) נוֹצֵר, יוֹרֵה גְדֻלְתּוֹ וּמַלְכוּתוֹ.

שִׁפְעַנְבוֹאָתוֹ נִתְּנוּ (י"ג: נִתְּנָה), אֵל אֲנָשִׁי סְגֻלָּתוֹ וְתַפְאֲרָתוֹ.

לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמוֹשָׁה (י"ג: אִכּוֹ כְּמוֹשָׁה לֹא נִהְיָה) עוֹד, נְבִיא וּמְבַיֵּט אֶת תְּמוֹנָתוֹ.

תּוֹרַת אֱמֻת נִתְּן לְעַמּוֹ אֵל, עַל יַד נְבִיאָו נֶאֱמַן בֵּיתוֹ.

לֹא יִחְלִיף הָאֵל וְלֹא יִמִּיד דָּתוֹ, לְעוֹלָמִים לְזוֹלָתוֹ.

צוּפָה וְיוֹדֵעַ סְתֵרֵינוּ, מְבַיֵּט לְסוּף דְּבַר בְּקִדְמָתוֹ.

גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמַפְעֵלוֹ, נוֹתֵן (י"ג: יָתוֹ) לְרִשְׁעֵי רַע כְּרִשְׁעָתוֹ.

יִשְׁלַח לְקֶץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ, לְפָדוֹת מַחְכֵי קֶץ יִשְׁוּעָתוֹ.

מֵתִים יַחֲיָה אֵל גְּבוּר חֶסֶדוֹ, בְּרוּךְ עַד עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ.

רבים מרבותינו שיבחו פיוט זה וקילסוהו. השל"ה הק' (שערי האותיות אות א), בעסקו בי"ג עיקרי האמונה, כתב "ועל זה מיוסד השיר המשובח יגדל אלהים חי" וכו', ומפרש בהרחבה את י"ג העיקרים לפי נוסחם שבפיוט יגדל, ודבריו יובאו בעז"ה בפרק הבא.

בן דורו של השל"ה, רבי זכריה בן סעדיה אלצ'אהרי, שעלה מתימן לארץ ישראל והעיד על מראה עיניו בישיבת מרן הבית יוסף ועוד, חיבר פיוט המיוסד על פיוט "יגדל". פיוטו כולל את י"ג עיקרי האמונה, וכל בית מסתיים בבית מפיוט "יגדל". מלבד הבתים האחרונים, רוב החרוזים שהוסיף אינם מרחיבים את עיקרי האמונה, אלא עוסקים בשבחו של מקום, בחרוזים המתחזים בבית האמצעי של פיוט יגדל. בשל החידוש שבהגעת הפיוט לבני תימן ועיבודו על ידי אחד מבניהם, ובשל יופי מליצתו, יובא בזה הפיוט בשלמותו, וזה לשונו (ספר המוסר, רבי זכריה אלצ'הרי, בני ברק תשס"ח, ספר השירה והפיוט, עמ' 309):

אֶפְטִיר בְּשִׁיר שְׁפָה וְלִשׁוֹן צַח,

לֹאֵל וְהוּא יִדְצָה כְּנִיחוֹחַ

מְבַטָּא שְׁפָתָנוּ מְקוֹם זִבְחַ

יְגַדֵּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח, נִמְצָא וְאֵין עַת אֵל מְצִיאֹתוֹ.

ויהללוהו כל קמני סודו,

נגלה בעיני כל נעלם הודו

נפשות ברואיו שמרה ידו,

אחד ואין יחיד כיהודו, נעלם וגם אין סוף לאהדותו.

זכרו בפי ערב כנפת צוף,

בו מחשבתני כדרור תעוף

לשמו ולכבודו אני כפוף,

אין לו דמות הגוף ואינו גוף, לא נערך אליו קדשותו.

בו ליהודים היתה אורה,

כל מעלה יקרה וכל משנה,

קדמה במחשבתו לכל צורה,

קדמון לכל דבר אשר נברא, ראשון

ואין ראשית לראשיתו.

שפה וכל לשון הלא תקצר,

גשם באמרותיו יהי נעצר,

או יענה יפתח לכל אוצר,

הנו אדון עולם לכל נוצר, יורה גדלותו

ומלכותו.

דורש לבלתו באמת נואל

כי הוא לכל צוקה בחיש יגאל

קרוב לכל קוראיו ולא ישאל

שפע נבואתו נתנו, אל אנשי סגלתו

ותפארתו.

כלם בעתם ירעדו רעוד

לא עצרו כח ולא מעמד

נופלים ומשתחיים לזיו כבוד,

לא קם בישראל כמשה עוד, נביא

ומביט את המונתו.

נודע לכל שואל ומתנאל,

אל חי שכניתו בישדאל,

ומאס בני עשו וישמעאל,

תורת אמת נתן לעמו אל, על יד נביאו נאמן ביתו.

אם יתפר כושי לעור משחיה,

או מושבות מזרח לים יעביר,

או יהיה סיגים זהב אופיר,

לא יחליף האל ולא ימר דתו, לעולמים לזולתו.

חוקר ליצרי מעללינו,

אם טוב ואם רע הם לפנינו,

נגלות ונסתרות במעשינו,

צופה ויודע סתרינו, מביט לסוף דבר בקדמתו.

האל אשר כל פה במהללו,

עיניו פקוחות בהמון חילו,

מביט לדרכי איש ברוב גדלו,

גומל לאיש חסד כמפעלו, נוהג לרשע רע כרשעתו.

מפר ומתיר מאסרינו,

מיד בגי עולה ויפדנו,

יציר ויפריח עשוננו,

ישלח לקץ הימין משיחנו, לפדות מחכי קץ ישועתו.

משלים וגם מקים דבר עבדו,

נגה סביבותיו ומנגדו,

לאחזו כנף תבל ביום עמדו,

מתים יחיה אל ברב חסדו, ברוך עדי עד שם תהלתו.

על מעלת פיוט "גדל" ושבח אמירתו, כתב ר' יוסף יוזפא

שמש פרנקפורט דמיין, בספרו יוסף אומץ (סי 5) נוהגים

לומר אחר כל תפילה יגדל בארץ אשכנז, כי הוא שיר

משובח ומיוסד על פי י"ג עקרי אמונתנו,

לכן טוב ללמוד פירושו בדקדוק ולאמרו

בכיוון, ע"כ. דברי שבח דומים מצויים

בכמה סידורים קדומים מאשכנז (הדרת

קדש, ונציה שניט, ערבית לליל שבת, דף טב, א, יד

כל בו, פפד"ט תפ"ז)

רבי משה בן מכיר, בעל סדר היום,

מחכמי צפת בתקופת זוהרה, שרשם

לומר את הפיוט בסוף מוסף של שבת,

כתב: "ויש שנהגו לומר אחר התפלה י"ג

עיקרים שהוא פזמון יגדל אלהים חי וכו'

בנעימת קול. והוא מנהג טוב ויפה, ועולה

לד' ענינים - לקבל עליהם האמנת הי"ג

עיקרים, גם לומר אותם בשמחה לכבוד

היום הקדוש והוא מכלל הענג, ויתעכב

מעט להיות מן האחרונים ויפטר לשלום

כעבד הנפטר מלפני רבו באימה ובנחת

ביראה, ויצא ולא במרצה".

מדברי בעל סדר היום נראה שנהגו

לומר פיוט זה בשבת דווקא ולא בימות

החול, וכן מנהג רבים מקהלות הספרדים,

ודומה לו מנהג בני איטליה הקדום שבסידוריהם מובאת

אמירת פיוט זה אחרי תפילת ערבית של ליל שבת. טעמו

של מנהג זה מובאר יפה בדברי בעל סדר היום, בכל ארבעת

הענינים שהעלה לאמירתו. קבלת האמנת י"ג העיקרים זמנה

יפה ביום השבת, שבו הלב והמוח פנויים להתבוננות, ואין

חשש שלא תהיה האמידה אלא מן השפה ולחוץ. ההתענגות

המורגשת לברי-לבב בעת העסק ב"ג העיקרים, זמן נאה

לה בשבת, יומא דנשמתין, זמן נועם הנשמות, עונג הרוחות

ועדן הנפשות. גם ההתעכבות בבית הכנסת זמן נוסף, בלי

מהירות לצאת לעסקי הפרנסה והכלכלה, זמנה העיקרי הוא

ביום השבת שבו אין העם טרודים במלאכתם (עי' תוס' גיטין נט,

ב ד"ה אבל בשני וחמישי, בשם ר"ח).

בפרק הבא נמשיך בעז"ה בדיונים סביב פיוט "גדל",

שאלת מחברו, יחס האר"י ז"ל אליו ועוד.

יש שנהגו לומר אחר התפלה י"ג עיקרים שהוא פזמון יגדל אלהים חי וכו' בנעימת קול. והוא מנהג טוב ויפה, לקבל עליהם האמנת הי"ג עיקרים, גם לומר אותם בשמחה לכבוד היום הקדוש והוא מכלל הענג

ואתם הדבקים בה' אלוהיכם חיים כולכם היום

ה. מיד אחר הפסוק 'ונשב בגיא מול בית פעור' פותח משה רבינו את אזהרתו בלשון 'זעתה ישראל שמע אל החוקים וכו' וצריך להבין למה מדגיש מרע"ה 'זעתה' שמשמע שקשור בדווקא לעניין שכתוב לפני כן.

פנימיות ומטרת התורה והמצוות - האמונה והדבקות בד'

ויתבאר על פי משלו של הרמב"ם במורה נבוכים (חלק ג פרק ב"א)

"ואני פתח הדברים בזה הפרק במשל שאשאהו לך, ואומר כי המלך הוא בהיכלו ואנשיו כולם - קצתם אנשי המדינה וקצתם חוץ למדינה, ואלו אשר במדינה - מהם מי שאחוריו אל בית המלך ומגמת פניו בדרך אחרת, ומהם מי שרוצה ללכת אל בית המלך ומגמתו אליו ומבקש לבקר בהיכלו ולעמוד לפניו, אלא שעד היום לא ראה פני חומת הבית כלל, ומן הרוצים לבוא אל הבית - מהם שהגיע אליו והוא מתהלך סביבו מבקש למצוא השעיר ומהם מי שנכנס בשער והוא הולך בפרוזדור, ומהם מי שהגיע עד שנכנס אל תוך הבית והוא עם המלך במקום אחד שהוא בית המלך".

וכפי שהרמב"ם עצמו ממשיך שם ומבאר את משלו, (שם)
"...והרוצים לבוא אל בית המלך ולהכנס אצלו אלא שלא ראו בית המלך כלל הם המון אנשי התורה, רצוני לומר 'עמי הארץ' העוסקים במצוות. והמגיעים אל הבית ההולכים סביבו הם התלמודיים אשר הם מאמינים דעות אמיתיות מצד הקבלה ולומדים מעשי העבודות, ולא הרגילו בעיון שרשי התורה ולא חקרו כלל לאמת אמונה. ואשר הכניסו עצמם לעיין בעיקרי הדת כבר נכנסו לפרוזדור, ובני אדם שם חלוקי המדרות בלא ספק, אבל מי שהגיע לדעת מופת כל מה שנמצא עליו מופת, וידע מן העניינים האלווקיים אמיתת כל מה שאפשר שתודע אמיתתו, ויקרב לאמיתת מה שאי אפשר בו רק להתקרב אל אמיתתו, כבר הגיע עם

רבים הם הנושאים היסודיים המוזכרים בשבת זו שבת פרשת ואתחנן - נחמו, אם זה עניין האהבה הגדולה המתבטאת בשבת זו - שבה ניחמנו בכפליים ושבה אנו קוראים בתורה 'כי מאהבת ד' אתכם... הוציא אתכם ביד חזקה, או עניין מעמד הר סיני וקבלת התורה הנקראים ברתת זויע בשבוע זה, וכהנה עוד עניינים רבים ויסודיים שיש לעסוק בהם בשבת זו, אולם אנו בחרנו להאיר במדורינו בשבוע זה דווקא יסוד פחות מוכר ומדובר, שדווקא משום שלא דשו בו רבים הצורך להאירו ולבארו גדול יותר, וכפי שנראה לקמן.

הנקודות הצריכות ביאור בפרשתנו

או יאמר 'וידבר אלוהים את כל הדברים האלה לאמר: אנכי ד' אלוקיך' דהנה ע"י התורה אדם בא לידי דביקות, וזהו 'את כל הדברים - לאמר אנכי ה' הוא הדביקות ואמונה

א. צריך להבין מדוע לפני שמשה רבינו פתח בדבריו לעם ישראל - 'ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים וכו' הוא מקדים ואומר 'אתם הדבקים בה' אלוהיכם חיים כולכם היום', ואיך מתקשר פסוק זה לפסוקים הבאים אחריו.

ב. וצריך להבין מדוע נקט לשון 'ראה למדתי אתכם חוקים' שמשמעותה חוק בלי טעם, ולמה לא נקט סתם בלשון מצוות וכו'.

ג. בהמשך דבריו (ד' ב) מזהיר משה רבינו ע"ה את עם ה' שלא יוסיפו ולא יגרעו מכל מצוות ה', וצריך להבין מה ראה משה רבינו להזהיר על עניין זה דווקא כאן, ומה היה החשש של מרע"ה שירצו להוסיף או לגרוע מהמצוות.

ד. צריך להבין מה רצתה התורה להדגיש באמרה (ג' כ"ט) 'ונשב בגיא מול בית פעור', ומה הקשר של הישיבה מול בית פעור לאזהרתו של משה, וביותר קשה שאחר כך (ד' ג) חוזר ומזכיר 'עניינם הרואות את אשר עשה ד' בבעל פעור כי כל האיש

אשר הלך אחר בעל פעור השמידו ד' אלווקיך מקרבך, וגם אם נתתי שרצה משה רבינו להזהירם ולהזכיר להם מה קורה לחוטאים, צריך להבין למה הביא בתור דוגמא דווקא את חטא בעל פעור, ולא את חטא המרגלים או פרשת המתאוננים.

מחשבת הפרשה

מאזרם של רבותי
בעלי המחשבה
בענייני דיומא

המלך בתוך הבית... אבל מי שישים כל מחשבתו אחר שלמותו באלוקיות והוא נוטה כולו אל האלה יתברך, והוא מפנה מחשבתו מזולתו וישים פעולות שכלו כולם בבחינת הנמצאות ללמוד מהם ראייה על האלה יתברך, לדעת הנהגתו אותם על איזה צד אפשר שתהיה, הם אשר באו אל בית המלך וזאת היא מדגנת הנביאים".

וידוע שיסוד זה שמביא הרמב"ם פה - שעשיית המצוות בלי המטרה האמיתית שהיא אמונה ודביקות בד', (וכלשונו עמי הארץ העוסקים במצוות בלי להיכנס לעיין בעיקרי הדת, ובלי לשים כל מחשבתו אחר שלמותו באלוקיות), משולה לאלו שרוצים להיכנס אל בית המלך אבל לא ראו בית המלך כלל, ושכל עיקר קיום המצוות הוא להגיע על ידם לאמונה ודבקות בה', הובא רבות בספרי החסידות השונים, וכפי שמובא בספה"ק נועם אלימלך, (יחזרו כ"א) "או יאמר י'דבר אלוהים את כל הדברים האלה לאמר: אנכי ד' אלוקין' דהנה ע"י התורה אדם בא לידי דביקות, והו' 'את כל הדברים - לאמר אנכי ה' הוא הדביקות ואמונה', היינו שמטרת כל הדברים - המצוות היא 'לאמר אנכי ד' , להגיע לאמונה אמיתית ופנימית ודביקות בהש"ת. וכפי שהתורה הק' אומרת לנו בפירוש (דברים י"ג ה) "אחרי ד' אלהיכם תלכו, ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו, ובקולו תשמעו ואותו תעבדו, ובו תדבקון" היינו שמטרת כל המצוות היא להגיע לבו תדבקון - דבקות ד'.

חובת הזהירות בקיום מעשי המצוות כפשוטן

והנה לצד ההבנה שעיקר מטרת המצוות הינה להגיע על ידי כך לדביקות, צריך האדם להיזהר מאוד שלא יבוא מתוך כך לידי זלזול במעשי המצוות, ויסוד הדבר שמעם למדנו הזהירות שצריך האדם להיזהר שלא יחשוב שהיות שכונתו לטובה הוא רשאי לחרוג מגדרי ההלכה ח"ו, ילפינן מחטאו של זמרי בן סלוא בבעל פעור, וכפי שמובא בכמה וכמה מספרי החסידות וביניהם בשם משמואל (פרשת ויחי תער"ב), "שגם זמרי היתה כוננתו לשם שמים, אלא שנדבק בו היצר הרע ונתקלקל", וכפי שביאר בארוכה במי השילוח על פרשת פנחס שידע זמרי בן סלוא שכזבי בת צור היתה שורש נשמתו, ונתכוון למצווה וכו' עיי"ש, מכל מקום היות שעל פי תורה היה מעשה זה מנוגד להלכה לכן היה בזה חטא ונתחייב מיתה ע"י פנחס. וכפי שהזכירו רבות גדולי החסידות שצריך האדם להיזהר מאוד שלא לזלזל במצוות ד' ובגדרי ההלכה באיציטלא של חסידות ובתירוץ שכל מטרת המצוות זה דביקות וכו'.

ביאור פרשתנו על פי דרך העבודה

וכאשר נבין את היסוד הנ"ל שכל מטרת התורה

והמצוות היא להגיע לאמונה ודביקות בד', אולם מאידך צריך האדם להיזהר מאוד שלא לזלזל במעשי המצוות עצמם, נבין

אחת לאחת מה בא משה רבינו ע"ה להזהיר וללמד את בני ישראל לפני מותו.

שאכן בתחילת דבריו לפני שהוא מתחיל בדברי מוסרו לעם ישראל ובאזהרות על קיום התורה, הוא מקדים 'אתם הדבקים בה' אלוקים חיים כולכם היום' שבוזה הוא מגלה לנו שאכן פנימיות המצוות ומטרת כל התורה, הינה הדבקות בהש"ת, ובלא כך דומה המקיים את המצוות לזה שרוצה לבוא אל בית המלך אולם לא מגיע כלל אל בית המלך, וכפי שהבאנו בארוכה ומרפא דעת הראשונים וגדולי החסידות בזה.

אמנם היות שהוא גילה לעם ישראל רז זה, ראה צורך להזהירם שלא יחשבו שהיות וכל עיקר המטרה הינה הדבקות, רשאים הם לזלזל במצוות שהם לא מבינים האין הם מביאים לידי דבקות, ולכן נקט בלשון 'זאה לימדתי אתכם חוקים וכו', היינו שתדעו שיש גם מצוות שהם לכם כמו חוקים שאינכם מבינים מה מטרתם ומה טעמם, ואע"פ צריכים אתם להיזהר בהם מאוד. ולכן ראה מרע"ה צורך דווקא כאן להזהיר את בני ישראל וסיפור ולא יגרעו מהמצוות.

ובזה נבין מה רצה משה רבינו להדגיש באמרו 'ונשב בגיא מול בית פעור' ובאמרו 'עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחר בעל פעור השמידו ד' אלווקין מקרבך' שבא להזכיר להם ולהזהירם שילמדו ממעשה זמרי בן סלוא בבית פעור, שאע"פ שהיתה כוננתו לשם שמים, היות שמעשהו נגד את גדרי ההלכה נחשב מעשה זה לחטא גדול, וממנו ידאו ויראו, ולא ירסו לעלות אל ד' ולחשוב שבכוחם להבין בעצמם אין להגיע לדביקות ה'. והשתאו יתורץ גם הלשון 'ונשב בגיא מול בית פעור: זענתה ישראל שמע אל החוקים וכו' שאכן 'זענתה' - עכשוו דווקא אחרי ההבנה שזו היתה הנפילה של זמרי בן סלוא בחטא בעל פעור, ידעו ויזהרו לשמוע ולשמור אל החוקים, היינו לעשות את כל המצוות גם כשאין מבינים פנימיות טעמם.

(מסובד על פי ספר רצון משה).

איסור ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם

הקושיות בהבנת מצווה זו

א. צריך להבין למה מנו מצווה זו בין ששת המצוות התמידיות, שהרי לא תמיד מזדמנות בפני האדם איסורי ראייה או הרהורי מינות, ואם כן איך האיסור ולא תתורו זוהו לכאורה האיסור להיכשל בראיות ובמחשבות אסורות, נוהג בכל זמן.

ב. לכאורה הרמב"ם סותר את עצמו שהרי בביאור מצווה זו משמע מדברי הרמב"ם שאסור לחקור ביסודי האמונה וכלשונו "ולא עבודה זרה בלבד הוא שאסור להפנות אחריה במחשבה, אלא כל מחשבה שהוא גורם לו לאדם לעקור עיקר מעיקרי התורה מוזהרין אנו שלא להעלותה על ליבנו... שפעמים יחשוב בייחוד הבורא שמה הוא שמה אינו, ופעמים בנבואה שמה היא אמת שמה אינה, ופעמים בתורה שמה היא מן השמים שמה אינה, ואינו יודע המדות שידין בהן עד שידע האמת על בודיו ונמצא יוצא לידי מינות, ועל ענין זה הוזהרה תורה ונאמר בה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם"

אולם במורה נבוכים (חלק א' פרק ל"ב) כותב הרמב"ם "ואין הכוונה בלשונות אלו שאמרום הנביאים והחכמים ז"ל (במפלא מן אל תדרוש וכד'), נעילת שערי העיון לגמרי והשבתת השכל מלהשיג מה שאפשר להשיג, כמו שמדמים הסכלים והבטלנים האוהבים לעשות חסרונם ופתחיותם שלמות וחכמה, ושלמות זולתם וידיעותיו חסרון ויציאה מן הדת, שמים חושך לאור ואור לחושך, אלא כל המטרה להודיע שיש לשכל האנושי גבול שהוא נעצר אצל" ומכאן משמע לגמרי להיפך שצריך לחקור, ואת אלו האוסרים זאת זה מכנה הרמב"ם סכלים ובטלנים ששמים חושך לאור ואור לחושך. ומוכח שכך סבר הרמב"ם שהרי מעשה רב אנו רואים שכתב את ספר המורה נבוכים ופרסמו, וא"כ צריך להבין מה כוונתו בדבריו לגבי איסור לא תתורו.

ג. קשה למה דורשים אחרי לבבכם- זו מינות, והלא מינות זה לכאורה דבר ששייך לשכל ולמוח ולא ללב.
ד. צריך להבין למה נקטה התורה בלשון המיוחדת

בחמשת הפרקים הקודמים ביארנו חמישה מתוך ששת המצוות התמידיות, גדריהם טעימיהם והבנת מהות כל אחת ואחת מהם כחלק מהמערכת הבסיסית של אמונת ד' הנכונה ובניית הקשר הנכון בין איש ישראל לאלוקיו, בפרקים הנ"ל התבאר ששלושת המצוות הראשונות (אמונת ד', יחוד ד', לא יהיה לך) הם הבנות את האמונה הנכונה, ושני המצוות הבאות (אהבת ד' ויראת ד') בונות את הקשר הנפשי הנכון בין הש"ת לעם ד', בפרק זה נבאר בעזרה"ת את איסור ולא תתורו, ונראה איך איסור זה שנראה כצדדי הינו אבן מאבני היסוד של המצוות התמידיות וכלשונו של החינוך שמצווה זו 'הינה באמת יסוד גדול בדת'. (מתוך דברים אלו יתבאר גם עניין האמונה מתוך תקידה ודעת רבותיו הראשונים על כך).

דברי הראשונים במצווה זו

בספר המצוות להרמב"ם כתב (מצות לא תעשה ס"ז) "והמצווה המ"ז היא שהוזהרנו שלא לתור אחרי לבבנו עד שנאמין דעות שהם הפך הדעות שחייבתנו התורה, אבל נקצר מחשבתנו ונשים לה גבול תעמוד אצלו והוא מצוות התורה ואזהרותיה, והוא אמרו יתעלה בפרשת ציצית ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, ולשון ספרי ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות כענין שנאמר (קהלת ד' כ"ז) 'ומצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה' (היינו שאין בלבה אמונה), ואחרי עיניכם זו זנות כענין שנאמר (שופטים י"ד ג') 'ויאמר שמשון לאביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני, רוצה באמרו זו זנות המשך אחר ההנאות והתאוות הגשמיות והתעסק המחשבה בהן תמיד".

ובספר החינוך כתב וז"ל (מצווה שפ"ז) "שלא תתור אחר מחשבת הלב וראיית העיניים שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם, ענין לאו זה שנמנענו שלא ניחד מחשבותינו לחשוב בדעות שהם היפך הדעת שהתורה בנויה עליו לפי שאפשר לבוא מתוך כך למינות... וכן שלא ירדוף האדם אחר מראה עיניו ובכלל זה שלא לרדוף אחר תאוות העולם הזה כי אחריהם רעה וכדי בזיון וקצף"

זלא תתורו ולא אמרו בפשטות שלא להסתכל על מראות אסורות ושלא להרהר הרהורי מינות.

ביאור הבנת מצווה זו וטעמה

ויתבאר על פי היסוד שהתבאר כמה פעמים בפרקים הקודמים והוא שעניינם של השש מצוות תמידיות הינם לקבע באיתנות את אמונתו הבסיסית של האדם ואת הקשר הנכון עם השי"ת, והנה כפי שראינו בפרקים הקודמים על ידי קיום שלושת המצוות הראשונות בונה האדם בשכלו את האמונה הנכונה בהשי"ת. אמנם גם לאחר שהאדם כבר השיג בשכלו את אמיתות האמונה ואת עניין יחוד ד' וכל עדיין יכול להיות מצב שאף אל גב שבשכלו הבין זאת עדיין לא לחלה ההבנה הזו לנפשו, שהרי ידוע שהאדם בנוי ממוח ולב, וגם אחר שאדם מגיע להבנה מסוימת בשכלו עדיין צריך לעבוד על עצמו שבאמת כל חייו יתנהלו לפי זה, וכמו שכתוב (דברים ד' ל"ט) 'זידיעת היום - והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוהים' היינו שגם לאחר שהאדם השיג בשכלו שה' הוא האלוהים, עדיין צריך לעבוד ולהשיב ולהחזיר זאת אל לבבו.

זהו יסוד איסור ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, היינו שישב האדם אל לבבו ויחזיר בקרבו את כל תוקף האמונה בהשי"ת כפי שהשיג בשכלו במצוות הראשונות של השש מצוות, וכאשר יהיה אדם בדרגה שכבר השיב אל לבבו והחזיר בקרבו את האמונה הנכונה בה' וכל הכרתו מכירה בהשי"ת ואחדותו, ממילא גם כאשר יזדמנו לפני האדם מראות ותאוות אסורות (וכפי שאיתא בספר החינוך מצוה שפ"ו, שהכונה במצווה זו שלא לתור אחר כל התגאות הגשמיות האסורות ונקטו מראות אסורות בתור דוגמא לכל תאוה אסורה) לא ישית לבו להם שהרי השי"ת אוסר זאת, וכן כאשר יזדמן לפניו הרהור מינות וע"ז לא יתפתה אחריה שהרי כבר הבין בשכלו את אמיתות מציאות ד' ואמונתו.

ישוב הקושיות במצווה זו

השתא דאתינן להכא ניתנה ראש ונשובה לתרין את כל מה שהקשינו.

ראשית כל נוכל להבין מה שהקשינו איך לומדים שלא להרהר הרהורי מינות שתלוי בשכל, מולא תתורו אחרי לבבכם, שאכן האיסור של לא תתורו אינו איסור לחקור באמונת ד' שזה מותר ואף מצווה וכמו שמוכח בפירושו מהרמב"ם, אלא האיסור הוא שהאדם יפנה בבלי דעת אחר אמונות זרות, (האמת משום שלמרות שבשכלו הבין את אמיתות האמונה מ"ט עדיין לא החזיר הכרה זו הקרבו), ולכן מובן מדוע נקטו איסור זה ב'ולא

תתורו אחרי לבבכם' שהרי לא מדובר כאן בחטא שכלי.

ולפי זה מובן גם מדוע נקטה התורה בלשון ולא תתורו אחר לבבכם ולא אמרו בפשטות שלא לחשוב הרהורים של מינות, שאכן אם זה הרהור לשם חקירה והגעה לאמת זה מותר, אמנם מה שאסור זה 'לתור' וללכת אחר הרהורי מינות, וכן אסור לתור אחרי עיניו ותאוות לבו, ויסוד הדבר שלא ילך אדם אחר שום דבר אלא כל דבר ישקול במאזני האמת האם נכון הדבר לעשותו, ודבר זה שלא תפנה נפש האדם לשום דבר זולתי האמת שייך רק אם השיב אל לבו והחזיר אל כל הכרתו את האמונה.

והשתא נבין גם דברי הרמב"ם ונראה שאינם סותרים את עצמם, שאכן וודאי לא אסר הרמב"ם לחקור אלא כלשונו שאסר 'להפנות אחריה (אחר מינות וע"ז) במחשבה' היינו שכשחושב על כך לא יפנה אחריה, אלא יחשוב על כך רק בשביל לדחות הבלי וע"ז.

והשתא נבין גם שמצווה זו היא אכן מצווה תמידית שהרי היא המצב הנפשי של אמונה במוח ובלב, והחדרת יסודות האמונה שקנה בשכלו אל לבו ואל מעמקי הכרתו, ובהכרה זו צריך האדם לחיות בכל עת ובכל רגע.

סיכום

בפרק זה סיימנו לבאר את כל השש מצוות תמידיות, שהתבארו דבר דבור על אופניו במדור זה במשך ששת השבועות האחרונים, תמצית הדברים הם ששש מצוות אלו ייחודם אינם רק בכך שהם נוהגות בכל עת, שהרי ראינו שיש עוד מצוות שנוהגות בכל עת, אלא ייחודם הוא בכך שהם מהוות את הבסיס לחיים נכונים בדרך ה', ובהם אבני הבניין שבונות את האמונה הנכונה בהשי"ת (מצוות אמונת ד', יחוד ד', לא יהיה לך), ואת הקשר הנפשי הנכון בין איש ישראל לאלוקיו (מצוות אהבת ד' ויראת ד'), ובפרקנו ראינו את מצוות ולא תתורו שמהוות להשיב אל לבבנו את האמונה וכך לא נתור ונטעה אחרי תאוות הגוף ובלבולי מינות וע"ז.

וכפי שהגדיר זאת המשנה ברורה: "הרוצה לקיים שותי' ד' לנגדי תמיד כראוי, יזדרז לקיים שש מצוות תמידיות" היינו שכל השש מצוות יסודן אחד והוא שתהיה אמונת השי"ת בהכרתנו, ומוחדרת בקרבנו תמיד.

רבי סעדיה גאון (י')

דן רבינו על מהות תחיית המתים ומגדיר את מי שאינו מאמין בכך ככופר.

המאמר השמיני: בישועה.

שבו עוסק רבינו בענייני הגאולה, ובה עוסק גם בביאור הקיצוני.

המאמר התשיעי: בנמול ובעונש בעולם הבא. בו מבאר רבינו מה יהיה בימות המשיח (עולם הבא בלשוננו של רבינו הינו ימות המשיח ולא לאחר מות האדם).

המאמר העשירי: במה שיותר ראוי שיעשה האדם בעולם הזה. בו מבאר רבינו איך יתנהג האדם בעולמו ובה דן רבינו גם על מוסריות.

מחידושו של רבינו

א. רבינו הוא הראשון שחילק בפירושו בין מצוות שכליות שהשכל מחייב אותם אף אם לא נצטוונו, לבין מצוות שמעיות שאינם מוכרחים שכלית וקיומם הוא רק מחמת קבלת התורה במעמד הר סיני.

ב. מעניינת שיטתו של רבינו ש"אם יאמר (הנביא): "אלוקי מצוה עליכם לזנות ולגנוב", לא נדרוש ממנו מופת, כיוון שקרא אותו מה שלא ייתכן, לא בשכל ולא במסורת". ואף אם יציג אותו נביא אותות ומופתים, ויטען שיש הצדקה ללכת בעקבותיו, שקרנותו תהיה ברורה ואין טעם אפילו להידבר עמו. זאת הואיל ולא ציווי הש"ת לבדו מחייב את ההתנהגות המוסרית אלא גם השכל. עוד כותב רבינו שיש ציוויים נוספים שלא כתובים בתורה שהאדם מחויב בהם, ביניהם המצוות השכליות, שהם הצדק והיושר.

ג. שיטתו של רבינו בפירושו על התורה הינה שבמקום שהפשט הפשוט נוגד את השכל צריך לדחוק ולפרש שלא כפשוטו של מקרא.

ד. בסוגיית שלילת התארים רבינו מייחס לבורא את התארים "חי חכם יכול", למרות שהוא שולל הגשמה בכל חוקף, משום שלטענתו תארים אלו אינם מייחסים לאל ריבוי תכונות, כיוון ששלושתם תכונות הכרחיות וחלקים בלתי נפרדים מהגדרת אלוהות, ורק מגבלות השפה האנושית מחייבות להניח להם מונחים נפרדים.

ה. בנוגע לתחיית המתים ידועה שיטתו של רבינו - שהיא תהיה פעמיים פעם אחת בסיום העולם הזה, ובתחיה זו יקומו רק בני ישראל, ועוד פעם בעולם הבא, שבה יקומו כולם ולא רק עם ישראל.

המשך יבוא ...

חיבורו הגדול האמונות והדעות

חיבורו החשוב ביותר של רבינו הינו ללא ספק ספרו האמונות והדעות, שהוא גם הספר הידוע והנפוץ ביותר מתוך ספרי רבינו, יצויין שרבינו הינו הראשון מגדולי הדורות שכתב ספר שבו הוא מברר את כל יסודות הדת ומחשבת ישראל, ואחרי שפתח את הפתח כבר נכנסו בו רבים (כגון הרמב"ם שאף מביאו בהרבה סתביו, ריה"ל הח"ק ועוד).

שמו המקובל של הספר הוא "ספר האמונות והדעות", כתרומו של רבי יהודה אבן תיבון, וכגרסת רוב כתבי היד בערבית שבידינו. עם זאת, לדעת הרב קאפה, שם זה הוא רק השם הראשוני שנתן רס"ג לספר, ואילו השם הסופי שניתן לו הוא "הנבחר באמונות ודעות", משום שלפי דעתו הכתב יד ששם מובא השם 'הנבחר באמונות ודעות' הינו נוסח המהדורה האחרונה שכתב רבינו, ובה תיקן את שם הספר משום שלא בא לקבץ כל מיני

אמונות ודעות, אלא להוכיח שאמונת ישראל היא המובחרת שבין האמונות. אך יצויין שדעה זו שזה נוסח המהדורה האחרונה שכתב רבינו ושהיא תיקן את שם הספר אין לה סימוכין, ואכן שם זה לא התקבל.

סקירה תמציתית

רבינו חילק את ספרו לעשרה מאמרים המיוסדים ברובם על פי סדר עיקרי האמונה של רבינו, (ורבינו אכן מונה בפירושו לספר שמות רק עשרה עיקרי אמונה ולא 13 כפי שמנה הרמב"ם)

המאמר הראשון: שכל הנמצאים מחדשים. שבו מוכיח רבינו את בריאת העולם וחיידושה יש מן האין.

המאמר השני: שמחדש הדברים אחד, יתברך ויתעלה. בו מוכיח רבינו את אחדות השם המוכרחת על פי שכל.

המאמר השלישי: בציווי ואזהרה. בו מוכיח רבינו את קבלת התורה והמצוות, ומבאר שהמצוות לא יתבטלו לעולם.

המאמר הרביעי: במשמעות ובמרי וההכרח והצדק. בו מבאר רבינו שהאדם הוא נור ותכלית הבריאה, ומוכיח את היות האדם בעל בחירה חופשית

המאמר החמישי: בזכויות ובחובות. בו דן רבינו בעניין הגמול והשכר והעונש שלאחר מות האדם.

המאמר השישי: בעצם הנפש, והמות. בו דן רבינו במהות הנפש ומה קורה לאחר מות האדם וכו'.

המאמר השביעי: תחיית המתים. בו

לבקשת רבים ניתן להירשם לקבלת הגיליון במייל כל שבוע, באמצעות שליחת בקשה למייל: kadmaa.m@gmail.com

יוצא לאור ע"י מכון "קדמא" ובשיתוף עמותת קדושי מירון עורכים: הרב מרדכי ארנסטר, הרב ברוך הערשלער, הרב שמעון ליברמן להערות והארות: kadmaa10@gmail.com

